

Frits Brøndal

Fra Magasin du Nord til døden i et fængsel i Rostov ved Don

Dansk krigsfangehjælp i Rusland og Ukraine 1917 til 1919

I 1917 og 1918 havde Danmark ansvaret for krigsfangehjælpen til tilfangede østrig-ungarske soldater i Rusland og Sibirien. Første verdenskrig rasede, USA var gået ind i krigen, og Danmark overtog som neutral stat krigsfangehjælpen i april 1917. Det var nu Danmarks opgave indtil det officielle brud med Sovjetrusland i december 1918. Også Dansk Røde Kors (DRK) virkede i Rusland og Sibirien 1916-19, hvor dansk krigsfangehjælp måtte afvikles i takt med den røde hærs fremrykning. Bolsjevikkerne bragte landet ud af verdenskrigen, men ind i borgerkrigen 1918-20, og krigsfanger gik til grunde. Frits Brøndal var en af de unge danske delegerede, som Udenrigsministeriet (UM) udsendte til gesandtskabets nyoprettede afdeling B (krigsfangehjælpen) i Sankt Petersborg, dengang Petrograd. Det er hans historie, der her fortælles, gravet frem fra Rigsarkivets gemmer.

BERNADETTE PREBEN-HANSEN

Fra Magasin du Nord til generalkonsulatet i Moskva

Frits Brøndal (f. 1890) var handelsuddannet fra Købmandsskolen i København, og arbejdede som bogholder ved Magasin du Nord på Kongens Nytorv. Han havde sprogsans, var god til engelsk og tysk og tog privattimer i fransk og russisk. Frits' far, frugthandler Christian Hansen, havde tanke for Rusland, og sprog lå til frugthandlerhjemmet på Frederiksberg. Hans ældre bror Viggo blev professor i romanske sprog ved Københavns Universitet.

Frits Brøndal, som han så ud i sit russiske rejsepas fra januar 1919. *Dansk Røde Kors arkiv, Rigsarkivet*

Brøndal ved skrivebordet på generalkonsulatet i Moskva. *Privateje*

I april 1917 blev Brøndal ansat som sekretær ved det danske gesandtskab på Millionnaja i Petrograd. I sin ansøgning til UM skrev han: "Jeg har i de sidste tolv år været knyttet til handelen, manufakturbranchen, og har herved foruden ekspedition beskæftiget mig med regnskabsføring og korrespondance. Fra 1912 har jeg været ansat i Magasin du Nord og har specielt haft med *en gros* ekspedition at gøre". UM søgte folk med kundskaber i russisk. Brøndal blev fritaget for sin militære værnepligt, og den sjette maj 1917 sejlede han med den danske legation over Øresund. Den rullede med toget fra Malmö op gennem Sverige over Tornio. 24 unge nyansatte rejsefæller rejste forventningsfulde mod Petrograd til deres nye job ved afdeling B på den østrig-ungarske ambassade i Chajkovskogo. UM på Kongens Nytorv havde antaget, hvem der meldte sig; "sågar en kommis" (en ekspedient), fnøs den senere rigsarkivar Axel Linvald, der var med som afdelingsarkivar.

Efter et par uger i Petrograd rejste Brøndal videre. Han var nu sekretær ved det danske generalkonsulat på Tjudovskaja i Moskva og sled med journalen over ind- og udgående, med arkivet og krigsfangekorrespondancen. Brevene fra fangerne var skrevet på tysk, russisk og polsk: "Her ligger i tusindvis af breve og kort fra krigs- og civilfanger der enten klager, beder om penge eller tøj, eller ønsker at udveksles og/eller interneres i et neutralt land eller sendes hjem til Østrig".

Krigsfangehjælpen

Han beskrev sit arbejde på generalkonsulatet: "På kontoret skrider arbejdet raskt fremad, og vi kan dagligt tilfredsstille en del af de ulykkeligt stillede fanger. Vi har

Legationens skrive damer: Esther Aksel-Hansen, Ellen Haagensen, Gerda Andersen og Isabella Smith foran afdeling B på den østrig-ungarske ambassade i Petrograd, august 1917. Til venstre hænger en plakat med en opfordring til befolkningen om at yde Kerenskij, et "frihedslån" til fortsættelsen af krigen imod Tyskland. "Vi føler efterhånden, at vi har ikke så få berøringspunkter med krigsfanger, og vi er jo her interneret i en lille fangelejr af lutter danske". Esther Aksel-Hansen, november 1917. Ovenfor ses bygningen, som den ser ud i dag. *Det Kgl. Bibliotek og foto af Ekatarina Hansen-Chernetskaya.*

hver af de sidste dage haft besøg af tredve til fyrre krigsfanger, hvoraf nogle endog var rejst over tusind verst [1 verst: 1, 06 km] for at klage deres nød til os. Mange af dem ejer ikke fodtøj, men erstatter det med flettede sivsåler og lærred som de vikler om fødderne med sejl garn. Tøjet hænger i laser, og snavsede og elendige ser de ud". Rusland var under verdenskrigen gennemsyret af de endeløse strømme af soldater til og fra østfronten, hvoraf kun nogle kom tilbage, mange som krigsinvalidere, der skramlede igennem byernes gader. Krigen forekom meningsløs for menigmand og dannede grobund for revolutionen. Også Brøndal var rystet over synet af de russiske soldater, der drog af sted mod fronten. I september 1917 skrev han hjem fra Moskvas gader: "På vejen hjem i aftes så jeg et regiment med fuld musik på vej til fronten. Unge russiske mænd, ganske unge, mellem atten og tyve år, marcherende i lange tavse rækker. Et sørgeligt syn at betragte disse unge mennesker der ofres i tusindvis eller vender tilbage med ødelagt helbred eller forlighed". I Rusland og Sibirien sad halvanden million østrig-ungarske og tyske krigsfanger i lejre, soldater taget ved fronten. Snart rejste Brøndal selv på inspektion i Penza regionen syd for Moskva for at tilse sin første krigsfangelejr. Besigtigelse af krigsfangelejr var en vigtig del af jobbet som dansk delegeret i Rusland. Og Brøndal fik ros for sit arbejde.

"Jeg skal tillade mig at tilføje at hr. Brøndal i de forløbne måneder har udført et flittigt dygtigt arbejde i generalkonsulatets tjeneste" bemærkede Frederik Rosenørn-Lehn, viceminister for gesandtskabets afdeling B. Brøndal blev i marts 1918 leder af det første transporttog mod vesten af krigsinvalidere og syge civilfanger. Transporten forløb med afgang fra Moskva over Kharkov med ankomst til Vorsja (Hviderusland). En stor del af forsamlingen var ortodokse og galiziske jøder: "oldinge, kvinder, børn

og enkelte mænd under halvtreds år med sygdomme. De havde alle en mængde bagage, umuligt for dem at bære den lange vej til banegården i et snesjap uden lige". Brøndal skulle skaffe slæder: "Et mere jammerfuldt billede end det der nu udmalede sig kan næppe tænkes, en kamp for at besætte slæderne. Under høje hyl og skældsord, gråd og klynken fyldtes slæderne, mens kuskene protesterede over alt for meget læs på. Endelig lød afgangssignalet. I en lang række kørte nu de femten slæder ud i aftenens mørke fulgt af en samling levende pjalter: et elendighedens tog, der vakte opsigt overalt på vejen". Toget rullede fra Kursk godsbanegård i Moskva videre gennem snedækkede landskaber enestående smukke.

Over østfronten

I august 1918 rejste Brøndal fra Moskva på orlov til København og sejlede fra Petrograd til Stockholm. Harald Scavenius, Danmarks gesandt i Petrograd og leder af krigsfangehjælpen, noterede sig den unge mand, der lovede sig til disposition for gesandtskabet i hjælpearbejdet for de østrig-ungarske krigsfanger. Efter endt orlov returnerede Brøndal i oktober til Moskva over Berlin. Østfronten var nu en kirkegård: "strækningen Warszawa til Minsk var ved en mængde store sorte kors tydeligt markeret af de uhyggelige kampe, og selve den nu bekendte station Brest-Litovsk var så at sige sønderskudt". Her havde verdenskrigens parter i marts 1918 fundet forlig om fred og tegnede grænser på landkortet. Brøndal skulle dog ikke blive længe i Moskva.

Leder af DRK Kiev i "landet på kanten"

Ukraine - "landet som ligger på kanten" med hovedstaden Kiev gennemskåret af floden Dnepr, der strømmer mod Sortehavet - fandt efter zar-Ruslands kollaps i 1917 selvstændighed ved en ukrainsk folkerepublik. Tyskland og Østrig anerkendte republikken og invaderede straks landet med en stor hær. Samtidig var Ukraine en brik i den russiske borgerkrig med bondeopstande, jødepogromer, et hvidt militærdiktatur og den røde hærs invasioner. Bolsjevikkerne sad i Kharkov, og de hvide styrker - "Det sydlige Ruslands væbnede styrker" - havde i 1918/19 magten i store dele af Sydrusland og det nordlige Kaukasus under Anton Denikin, øverstkommanderende general med stabskvarter i havnebyen Taganrog i Rostov regionen. Regionens anden havneby Rostov ligger ved udløbet af floden Don nær det Azovske hav, det lave indhav adskilt fra Sortehavet af Krimhalvøen, og her fandt krasse krigshandlinger sted. Tusinder af verdenskrigens krigsfanger kom i klemme i regionen; de blev tvunget ind i borgerkrigen på "rød" eller "hvid" side eller gik til grunde af elendighed og sygdomsepidemier. Det danske gesandtskab, generalkonsulatet og DRK forsøgte dog at tage sig af regionens krigsfanger så godt som muligt.

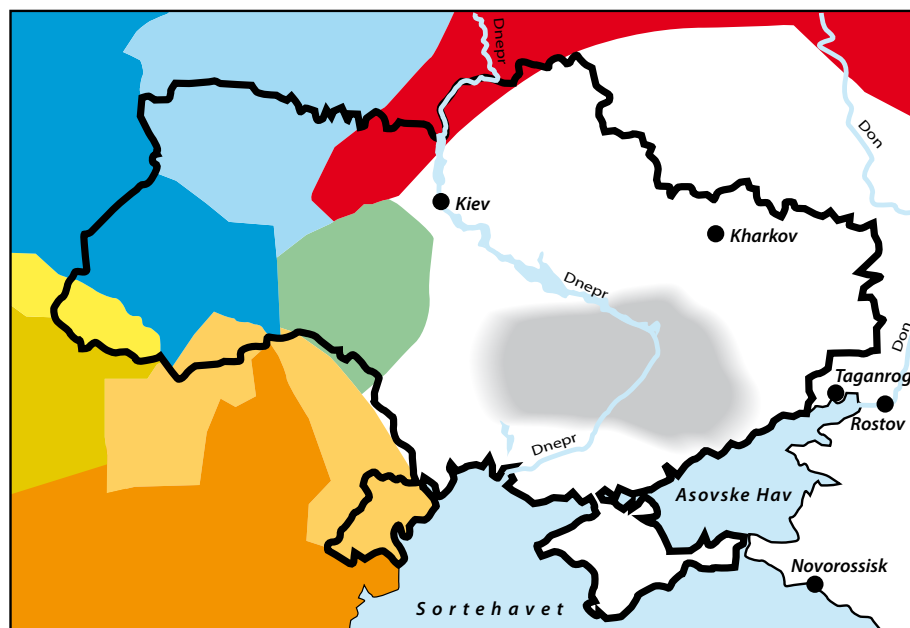
Den uendelige russiske hær - på march mod østfronten 1915. "Jeg så kosakkerne i titusindvis marchere ud for at drage til de store kampe i Östproußen. De gik i aftendæmringen, det slog ind med tøj, luften blev fugtig og tæt, de marcherede ind i tågen. Tusind meter forude blev de borte, gik op i vejret". Tegning og citat af Eduard Saltoft, leder af DRK Petrograd 1916-18. Han arbejdede i Rusland som journalist 1914-20 og 1927-28. Privateje

Situationen i Ukraine i november 1919. Krigshandlingerne havde mange aktører og mål. Ud over de fraktioner, som er vist på kortet, deltog også ententemagternes ekspeditionskorps.

- Polen samt Nationalrepublikken Vestukraine, der var polskkontrolleret fra juli 1919
- Hviderusland, reelt under polsk kontrol fra marts 1919
- Rumænien
- Besat af Rumænien
- Tjekkoslavakiet
- Folkerepublikken Ukraine
- Den Røde Hær
- Den Hvide Hær
- Néstor Majnós anarkistoprør
- Ungarn.

Kort tegnet af BB Grafisk.

Camillo Martiny, leder af DRK Rusland og læge, oprettede i juli 1918 en afdeling af DRK med kontor i Kiev. Kontoret var kontaktled til russisk RK efter bruddet mellem Rusland og Ukraine. Lægen Carl Krebs var udset som leder, men han var syg, så Martiny og lægen Jørgen Buch rejste til Kiev for at se på mulighederne. DRK Kiev fik kontor på Karavajevskaja, og Martiny ansatte kun danske medarbejdere. Enhver mistanke om sovjetisk agitation og propaganda i DRKs navn i Ukraine skulle undgås, og alle papirer blev derfor underskrevet af kontorchefen. Afdelingen stod i direkte kontakt med DRK København og havde med den russiske frivillige armés general Bredovs godkendelse ansvaret for beskyttelsen af østrig-ungarske og tyske krigsfanger i Sydrusland. Opgaven var at fremskaffe levnedsmidler. DRK havde et vist samarbejde med russisk RK, der koncentrerede sig om afviklingen af russiske RK institutioner ved fronten samt ”underbringelse af de tusinder af russiske fanger, der til fods vandrer fra Tyskland og Østrig, og gennem Ukraine søger mod Rusland” (Martiny). Soldaterstrømmen gik gennem Ukraine i begge retninger.

I november 1918 blev Brøndal ansat som DRK delegeret og leder af DRK Kiev. Samtidig blev han udsendt af generalkonsulatet som leder af den sidste transport af 200 franske statsborgere fra Moskva over Petrograd til den finske grænse. Martiny telegraferede en november eftermiddag og bad Brøndal lede transporten, som fandt sted samme aften fra Moskva. Også den mission udførte Brøndal til generalkonsul Haxthausens glimrende tilfredshed. Brøndal havde jo ”specielt haft med en *gros* ekspedition at gøre” - nu med evakueringer og krigsfangetransporter. I januar 1919 skulle Brøndal have været i Riga for med kollegaen Carl Thalbitzer at lede en krigsfangeudveksling af franske officerer og mandskab mod russiske soldater, der havde kæmpet i krigen på fransk side: ti russere for hver franskmænd. Brøndal nåede dog ikke Riga, men blev i februar sendt til Kiev som kurer med tre millioner rubler til

Faktaboks

Legationen, der 6. maj 1917 rejste fra Københavns havn: Esther Aksel-Hansen, Gerda Andersen, Anton Bonde, Frits Brøndal, C. Cramer, Jacob Garde, Ellen Haagen-sen, Viggo Henningsen, Knud Kelsted Henriksen, Georg Holler, Poul Ingholt, Henning Kehler, Hermod Lannung, Axel Linvald, Richard Meyer, Sven Netterström, Gustav Rasmussen, Poul Réé, Frederik Rosenørn-Lehn, Peter Schou (Skov), Hans Hartvig Seedorff, William Sliben, Aage Yorckston og Dorette Uldall

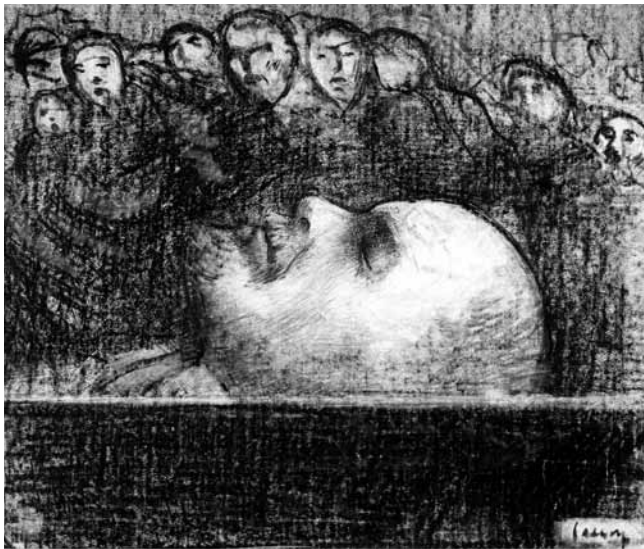

krigsfangetjenesten. Det var koldt i Moskva den vinter med store snefald, og Brøndal så "bourgeois [borgere] under væbnet bevogtning gøre gaderne rene, et meget hårdt arbejde i den strenge frost". Han var nu vidne til klassekampens terror på gaden.

Borgerkrigen når Kiev

Efter verdenskrigen blev Kiev en hårdtprøvet kastebold imellem den røde hær og de hvide styrker, i den russiske borgerkrig, og mellem aktørerne i Ukraines selvstændighedskrig. Simon Petljura, en socialistisk avisredaktør og medlem af den ukrainske republiks selvstændighedsregering, brød med regeringen, bekrigede den sidste hetman Pavlo Skoropadskij og erobrede Kiev med en bondekosakhær i december 1918. 47 dage senere, den 5. februar 1919, besatte bolsjevikkerne Kiev. Petljura, nu ataman og stats- og militærchef, ledte modstanden mod den røde hær. De hvide styrker rykkede ind i Kiev i august, men ved den røde hærs endelige sejr i december måtte Petljura flygte til Polen. I 1920 blev en polsk-ukrainsk hær ført til Kiev. Den blev slået tilbage af den røde hær, en kommunistisk sovjetregering indsat i Kiev, og i oktober var den ukrainske socialistiske Sovjetrepublik en realitet. Også DRK Kiev var kastebold mellem de skiftende magthavere, men Brøndal arbejdede ufortrødent videre: "Fra

I de første dage af den russiske oktober/november revolution blev offentlige kontorer endevendt, her et dommerkontor i Moskva, 28. oktober/10. november 1917. Bemærk dameskoene på dommerens skrivebord. Billedet er formentlig taget af Brøndal selv. *Privateje*

Lenin - hjernen bag den store samfundsomvæltning i Rusland. Her ligger han på lit de parade i Moskva i 1924. Tegning af Eduard Saltoft. Det Kgl. Bibliotek

den sekstende december 1918 til treogtyvende marts er der gået femogtredve tusinde fanger gennem vore hænder” skrev Brøndal til Martiny i april 1919. Samme måned forelagde han DRKs virksomhed for Christian Rakovskij, præsident for sovjetregeringen i Ukraine, en forbindelse der siden skulle blive problematisk.

”Samtlige danske i Kiev er i god behold” lød en pressemeddelelse til de danske aviser, da den røde hær besatte Kiev i februar 1919. Danskerne levede da, men Brøndal meddelte også, at bolsjevikkerne havde frataget udlændinge deres papirer og enkelte danske al ejendom: ”hvorfor de nu bespises og hjælpes af DRKs kontor i Kiev”. Kureren, der leverede meddelelsen, var med fly fra Kiev over Warszawa, og DRK Rusland, som nu havde hovedsæde i København, kunne ikke få kontakt med DRK Kiev. Brev fra Frits nåede aldrig familien i

Danmark, og familien kunne så i november læse i Politiken: ”Lederne af DRK Kiev er på Denikins ordre blevet arresteret, fordi de optrådte som agenter for det tyske og østrigske arbejder- og soldaterråd i Kiev, der arbejder i nøje forbindelse med Ruslands sovjetregering”. Hvad var gået forud?

Afviklingen af DRK Rusland

Den 10. juli 1919 stoppede DRK sin virksomhed i Rusland, og alle afdelinger skulle føres til København. Martiny gav Brøndal ordre på at rømme DRK Kiev og bringe arkivet til København. Rejsen kunne gå over Moskva, Odessa eller Østrig-Ungarn. Brøndal trak noget på afrejsen, han ville helst fortsætte samarbejdet med russisk RK, men lukkede Kiev-kontoret og stod i august klar til at rejse med hele DRKs Kiev-arkiv over Moskva. Imidlertid blev Kiev afskåret fra Moskva. Brøndal forsøgte da at rejse over Odessa, men der var ingen skibsløjlighed. Kort efter viste der sig en mulighed for at rejse over Wien - delvist til fods. Arkivet kunne således ikke transporteres, og da Brøndal ikke ville rejse uden det, søgte han andre rejsemuligheder. Nu sad han og ventede i Kiev.

Ved de hvide styrkers erobring af Kiev den 31. august 1919 skrev Brøndal optimistisk hjem til familien: ”Befrielsens time slog!” Han var sund og rask, men havde haft en mængde hårrejsende oplevelser: bolsjevikernes rædselsperiode trodsede enhver beskrivelse. Ti dage senere blev DRK Kievs lokaler helt uventet endevendt ved husundersøgelse og beslaglæggelser. Brøndals medarbejdere, krigsfangne østrig-ungarske og tyske officerer, blev arresteret af de hvide styrkers politi, og en arrestordre udstedt mod Brøndal. Han forblev dog på fri fod mod at afgive en skriftlig erklæring om ikke at forlade Kiev uden myndighedernes tilladelse.

Samtidigt i København modtog Brøndal DRKs mindetegn ”Dansk krigsfangehjælp 1914-1919” in absentia i Rigsdagens fællessal i København, hvor Christian Hansen

Under verdenskrigen levede den russiske befolkning, bonde som borger, i visheden om at deres unge sønner skulle ofres ved fronten i en meningsløs krig. Den leninistiske ideologi forsøgte siden at knække kirke og troen, dybt rodfæstet i den russiske folkesjæl. "Endnu knæler en ung officer efter gudstjenesten. Han knæler som var han ganske alene her i mængden, som en ung helgen svøbt i en kutte, kun sablen viser krigeren. Hans ansigt er brændende og munden kruses som i ængstelse for alt forfærdeligt han går i møde, i smerte over det han skiller fra. Så kysser han de blodige naglegab. Det hellige Rusland har rejst sig". Tegning og citat af Eduard Saltoft. *Privateje*

forholdt sig afventende.

underskrev for sin søn. Brøndal telegraferede fra Kiev til den danske konsul Harald Sthyr i Rostov: "Der blev foretaget hundersøgelse i missionens lokaler. Intet blev taget. Kabinetrepræsentantens værelse og kassen forseglede. To medlemmer af missionen arresteredes. Af lederen toges erklæring om ikke at rejse bort. Der er ingen beskyldninger rettet mod missionen eller mod mig. Årsagen hvorfor funktionærerne arresteret ubekendt. Har nedlagt protest. Beder nedlægge energisk protest overfor ministeriet mod overtrædelse af internationale overenskomster. Beder om at forårsage at arresten hæves og den af mig givne erklæring tilbageleveres samt øjeblikkelig undersøgelse af sagen". Sthyr

Brøndal - bolsjevikspion, tyskersympatisør og jødehjælper

Brøndal rapporterede til DRK København: "Det er en umulighed for mig at fortsætte arbejdet her. Og da der i øjeblikket befinder sig en ét tusind krigsfanger på vor etape, som for det tilfælde at DRK nedlægger sin virksomhed, vil være prisgivet skæbnen, må jeg gentage at en uopholdelig indskriden fra dansk side er absolut påkrævet. På mig personlig har disse begivenheder gjort et meget stærkt indtryk, da jeg efter at

Revolutionen og borgerkrigen lod bygninger øde, som ses her i Gostinij Dvor i Petrograd, facaden ud til Sadovaja ulitsa: "Et palads med udslåede ruder i en af mange ubeboede gader i Petrograd" skrev Ella Melbye under sit fotografi fra 1923. Hun (f. Hancke) var en danskgift forfatter, der rejste tre uger til Rusland som journalist. *Rigsarkivet*

være undsluppet personlig livsfare hos bolsjevikkerne, nu atter ser mig gjort til genstand for mistanke, hvilket er så meget mere ubehageligt som jeg ikke aner, hvilke konkrete beskyldninger der fremsættes mod DRK”. Forholdene i Rostov-regionen var sådan – mente Brøndal, at den danske regering officielt burde intervenere over radioen hos regeringen for Sydrusland i Rostov ved Don. UM København bidrog med skrivebordsarbejde til arkivet, men foretog sig intet.

Alexandr Lukomskij, næstkommanderende over Denikins hvide styrker, meddelte Sthyr fortroligt, at der ”i Brøndals virksomhed er konstateret en absolut forbindelse mellem DRK Kiev og bolsjevikkerne og spartacisterne”. DRK Kiev skulle have skjult personer, der hævdedes at samarbejde med bolsjevikkerne: formanden for det østrig-ungarske soldateråd (”en ven af bolsjevikken Rakovskij”) og andre. Og så havde DRK Kiev skjult russiske jøder. Denikins hvide styrker, Donkosakkerne og Petljuras selvstændighedsstyrker deltog alle i voldsomme pogromer på Kievs og Ukraines jøder i 1919, og Brøndal blev anklaget som jødehjælper. Jøder blev i det antisemitiske Ukraine anset for at stå i ledtog med bolsjevikkerne. Hjemme i København rapporterede den tidligere leder af DRK Petrograd, oberstløjtnant Victor Philipsen, til UM, at DRK ikke kunne bebrejdes forbindelser mellem DRK Kiev og det bolsjevikiske regime i Ukraine samt ”Tysk arbejder- og bonderåd (Spartacus) i Kiev” oprettet af tyske krigsfanger. Et vist samarbejde var en nødvendig forudsætning for et hjælpearbejde, ikke mindst for tyske krigsfanger.

Forsvundet!

DRK Kiev stod anklaget for spionage, samarbejde med Tyskland og bolsjevikkerne, og Brøndal var nu forsvundet. Rygtet ville vide, at han var ført til Taganrog. I marts 1920 søgte Martiny - under en rejse til Moskva for at evakuere danskere fra Rusland

Kilder og litteratur

- Rigsarkivet: DRKs arkiv, Moskva og Petrograd repræsentationernes arkiver, UMs arkiv, Ella Melbyes privatarkiv
Frits Brøndals foto og breve (transskription ved Anne-Lise Brøndal). Privateje.
Lannung, Hermod. Min russiske ungdom. 1978, 97.
Poulsen-Hansen, Lars. Ukraine: en landebeskrivelse. 1992.
Haxthausen, Christian Frederik. Ritmesteren og revolutionen. 2000, 252-257.
Jensen, Bent. Dansk Røde Kors' Ruslandsmission. Historisk tidsskrift 101/1. 2001, 45-75.
Bulgakov, Mikhail. Den hvide garde: roman om en borgerkrig (Jan Hansen). 2010.
Aksel-Hansen, Esther. Breve fra Petrograd 1917 og 1918 (transskription ved Bernadette Preben-Hansen). Det Kgl. Bibliotek.
Tak til Troels Andersen, Anne-Lise Brøndal, Niels Bjørn Hansen, Sisse Jarner, Jack Olsson, Lars Poulsen-Hansen.

I slutningen af november 1919 har Brøndal måske næret mindet om mere fredelige dage på generalkonsulatet i Moskva. Her ses Carl Thalbitzer, Brøndal, Agnes Bockholt, Poul Ingholt med en flaske Château Lafite-Rothschild i generalkonsulatets have. *Privateje*

Uforsonlige holdninger stejlede i det russiske samfund, som teksten på banneret lyder: "Død over bourgeoisie og dets spytslikkerlakajer. Længe leve den røde terror!! Petrograd 1918, første september. Petrograds guvernementssovjet af arbejder-, bonde- og rødarmist-deputerede". "Revolutionsbillede optaget trods dødsstraf dekretet" ved Axel Bjerregaard Larsen. *Det Kgl. Bibliotek*

og Sibirien - oplysning om Brøndals skæbne. Hans veje kunne ved vidneudsagn fra danskere, der flygtede fra Rostov, rekonstrueres nogenlunde:

De hvide styrker ville føre arrestanterne fra DRK Kiev til Taganrog. "Er forbavset over at DRK Kiev endnu ikke er ført hertil" telegraferede Denikin til Vladimir Dragomirov, militærguvernør i Kiev og general i de hvide styrker. Den hvide terror var uudholdelig. Brøndal deponerede DRKs Kiev-arkiv i det schweiziske konsulat i Kiev, dels i repræsentantens privatbolig, dels på konsulatets kontor. 1. oktober indtog den røde hær atter Kiev, og Brøndal betragtede sig nu løst fra sit løfte om ikke at forlade byen. Kun iført sin overfrakke rejste han i selskab med sin ven og medarbejder Rokack, og med to håndkufferter, en kurvekuffert, en lille kasse med arkivsager (DRKs Kiev-regnskaber) og en plaid. I Kharkov boede han en tid hos Kai Andersen, filialbestyrer for Nordisk Fjerfabriks afdeling dér. Brøndal skrev sit sidste brev til familien i november. To uger senere vinkede Rokack farvel til sin rejsekammerat i Kharkov for at rejse tilbage til Kiev.

Tanken var nu at rejse til Rostov eller Krim "for i nogle uger at samle kræfter og beroligelse ovenpå alt det gennemgåede", og derfra til Novorossisk for at sejle over Sortehavet mod Danmark. Den sidste hilsen meddelte: "Jeg har oplevet en del i den forløbne tid, alt andet end behagelige erindringer. Det har været en overordentligt interessant tid, der trods sine mange mørke uhyggelige timer dog også nu og da for mig har haft sine lyspunkter. Forholdene er rent ud endnu forfærdende asiatiske. Som sædvanligt her går alting uhyre langsomt eller over hals og hoved, således også med mine breve". Da Brøndal ankom til Rostov, deponerede han sin kasse med arkivsager på det danske konsulat i Rostov, gik ud i byen og blev arresteret af de hvide styrkers politi. Han havde forladt Kiev imod ordre.

Fængslet i Rostov ved Don

Brøndal skulle skydes. Nu sad han i et fængsel i Rostov, og konsul Sthyr henvendte sig til Denikin om en frigivelse - forgæves. Sthyr rapporterede til UM København: "Brøndal har i Kiev udstedt opholdsbeviser til alle mulige personer, for betaling skjult maximalister [politisk udbryderparti i Rusland] i DRKs lokaler, og desforuden har han tilegnet sig midler, der blev betroet DRK til opbevaring. De oplysninger jeg har fået såvel fra danske som fra russere tyder alle på at de af den russiske regering rettede beskyldninger er rigtige". 27. december indtog den røde hær Rostov. De hvide styrker flygtede, og Sthyr rejste i al hast.

Emil Friis, Sthyr's sekretær og nu dansk konsulær stedfortræder i Rostov, ledte med de røde myndigheders hjælp forgæves efter Brøndal. Sthyr havde optrådt for slapt, mente Friis. Ugen inden de hvide styrkers flugt fra Rostov havde en tidligere funktionær fra DRK Kiev set Brøndal i fængselshospitalet, i en ukendelig tilstand. Under sit ophold i fængslet var han blevet angrebet af tyfus/plettyfus, stærkt angrebet. Brøndal var døende.

Dokumentation på Brøndals død kunne ikke skaffes, men han var formentligt død på sygehuset, og fængselsprotokollen fra Rostov eksisterede ikke længere. I januar 1920 eftersøgte UM samtlige danskere i Rostov, der alle var i god behold,

bortset fra: ”danskeren hr. Brøndal, delegeret for DRK Rusland, arresteret i byen, fængslet af den frivillige hærs regering”. Fængslet og fængselshospitalet blev nytårsdag besøgt af Friis’ sekretær: bygningerne var blevet stormet, og døre og vinduer slået i stykker. Friis søgte oplysning om Brøndals skæbne hos de bolsjevikiske myndigheder, på byens hospitaler, hos foreningen for politiske fanger, fængslets fangevogtere og ved annoncer i lokale bolsjevikblade - forgæves.

Arkivskæbne

Sagen blev opgivet som håbløs. I april 1920 blev Friis selv arresteret af bolsjevikkerne og sammen med de øvrige udenlandske konsulere ført til Moskva. Han medbragte Brøndals kasse med arkivsager (DRKs Kiev-regnskaber). Dele af kassens indhold og Rostov-konsulatsarkivet havde Friis brændt, da det ”indeholdt oplysninger om bolsjevikkernes rædselsgerninger i Kiev og omegn”. Her mistede Friis forbindelsen med Rostov, mens tjekkaen i Moskva tillod udlevering af Rostov-konsulatsarkivet og DRKs Kiev-regnskaber til København. UM efterlyste i 1920’erne efter gentagne ønsker fra Brøndals mor sønnens skæbne hos lokale russiske myndigheder og russisk RK - resultatløst. Kun en kuffert nåede København. ”Da jeg har erfaret at min søn Frits Brøndals arkiv er bragt hjem i orden og findes i ministeriet, tillader jeg mig høfligst at forespørge om der muligt foreligger skrivelser til os” skrev hun. ”Der vides intet”, svarede UM gennem 1920’erne.

Et mindetegn for Frits Brøndal

For Brøndal blev DRKs mindetegn et minde på en ukendt grav. Han blev 29 år og glemt. For familien forblev han den ”forsvundne onkel Frits”. UM meddelte aldrig Brøndals mor sandheden. Christian Hansen var orienteret, og Hermod Lannung erindrede: ”En af DRKs delegerede ude i landet blev på et ret sent tidspunkt fængslet. Begrundelsen kender jeg ikke, men der skulle sommetider ikke meget til. Forholdene i fængslerne var ikke gode, og han døde der efter en tids fangenskab til trods for at han var fysisk særdeles robust og stærk”. En beklagelig affære, noterede UM. Frits Brøndals virke i Rusland og Kiev var *en gros*.

Bernadette Preben-Hansen er freelanceforsker, cand.mag. i latinsk middelalderfilologi.

Der hvilede et underligt pres på rejsende udlændinge i 1920’ernes sønderslåede Rusland. Ella Melbye skrev i sin dagbog 1923, netop da hun havde passeret grænsestationen til Rusland: ”Stationen i Rajajoki er et fepalads af renlighed og skønhed, når man kommer fra Rusland. Jeg føler mig som er jeg undsluppet et fængsel og atter er på fri fod”. Billede af toget over Rajajoki, grænsen til Finland. Rigsarkivet

Diplom for deltagelse i ”Dansk krigsfangehjælp 1914-1919”. Brøndal blev tildelt diplom, men så personligt aldrig sit eksemplar. DRKs diplom og mindetegn blev tegnet af Aksel Einar Utzon-Frank og underskrevet af Harald Høffding, formand for DRK 1917-21. Rigsarkivet